

Božo Madžar

IZVORI ZA PROUČAVANJE POKRETA RUDARA BiH 1919. 1920.

Nastojanje da se istorija našeg radničkog pokreta naučno obradi i valorizuje uslovalo je i potrebu istraživanja i izdavanja izvora. Tako su, uporedo sa značajnim historiografskim djelima iz oblasti istorije revolucionarnog radničkog pokreta, nastali i zbornici dokumenata koji se odnose na pojedine istorijske ličnosti, događaje ili periode. Pomenućemo zbirku dokumenata pod naslovom: Ivan Krndelj — građa za monografiju, Đuro Đaković — život i djelo, zatim 4 knjige dokumenata o radničkom pokretu do 1905, te dokumente za 1906. i 1907. godinu izašle u izdanju Arhiva Bosne i Hercegovine, kao i više manjih tematskih zbirki dokumenata objavljenih u raznim časopisima (Oktobarska revolucija, Španski građanski rat, Djelovanje komunističkih poslanika i sl.). Da bi se i radnička štampa, koja takođe predstavlja važan izvor za istoriju radničkog pokreta Bosne i Hercegovine, učinila dostupnom, izdato je faksimilirano izdanje »*Radničkog jedinstva*«, djelimično »*Glasa slobode*« i drugih listova. — Publikovani su takođe proglasi i leci 1921 — 1941. provenijencije KPJ u BiH. —

Knjiga — zbornik dokumenata pod naslovom »*Generalni štrajk rudara BiH i husinska buna 1920.*«, promovisana povodom 60. godišnjice generalnog štrajka i husinske bune na Dan rudara Bosne i Hercegovine nastala je takođe iz potrebe da se omogući temeljitije proučavanje pokreta rudara 1919. i 1920. godine koji je kulminirao husinskom bunom. — Svestrano naučno proučavanje socijalno-ekonomskih uzroka, toka i rezultata revolucionarnog pokreta rudara prvih godina buržoaske vlasti u Kraljevini Jugoslaviji postala je ne samo naučna, nego i šira društvena potreba, s obzirom na krupan istorijski značaj tih događaja i na činjenicu da je husinska buna postala legenda i veoma podsticajan primjer u vaspitanju naše omladine. Na te događaje osvrću se rudari Bosne i Hercegovine svake godine 20. decembra, slaveći Dan rudara. Inicijativu za izdavanje ove knjige dao je Odbor za obilježavanje 60. godišnjice generalnog štrajka rudara BiH i husinske bune.

Kao autor ovoga zbornika dužan sam da ovom naučnom skupu dam neka objašnjenja vezana za koncepciju zbornika:

1. Kao što je poznato, najveće teškoće pri obradi ovoga perioda, pa tako i u pripremi ovoga zbornika, javljaju se zbog nedostataka arhivskih dokumenata. Građa provenijencije radničkog pokreta (sindikata, strukovnih udruženja, organizacija KPJ i dr.) sačuvana je samo fragmentarno. — Nekada dobro sređene i čuvane arhive i biblioteke radničkih organizacija zaplijenjene su na osnovu Obznane i najvećim dijelom uništene. Svi radnički domovi i sjedišta radničkih organizacija zapečaćeni su u noći 29/30. decembra 1920. a arhive odnesene u policijske stanice, gdje su odabrani svi dokumenti na osnovu kojih su se mogli hapsiti i progoniti radnički aktivisti i komunisti. Sva dokumentacija radničkih organizacija je uglavnom uništena i od tada do 1941. godine, zbog ilegalnih uslova rada, revolucionarni radnički pokret ostavio je veoma rijetke dokumente (poneki zapisnik, pismo, proglas i sl.). Od zaplijenjenih arhiva nešto više dokumenata je ostalo od mostarske i banjalučke provenijencije, dok su dokumenti radničkih organizacija iz radničkih centara (Tuzla, Zenica, Vareš, Kakanj i dr.) sačuvani samo kao rijetki fragmenti. Nema zapisnika sa sastanaka organizacija i rukovodstava KPJ i sindikata kao ni zapisnika sa radničkih skupština, koje su često održavane, posebno u organizaciji Saveza rudarskih radnika. Takođe nema izvještaja i zapisnika sa pregovora radničkih predstavnika i organa vlasti, koje su vodili radnički predstavnici, nego su sačuvani samo službeni izvještaji i zapisnici, vođeni obično od vladinih činovnika.

Ukoliko su pronađeni dokumenti provenijencije radničkog pokreta, uvršteni su u cjelosti u zbornik i njima, zbog istorijske i kulturne vrijednosti, pridajemo najveći značaj. Takvi su, na primjer, originalno pismo sekretara podružnice Saveza rudarskih radnika u Tuzli Ivana Bračuna upućeno podružnici mostarskih rudara, kojim ih obavještava da se spremaju za štrajk; nekoliko protestnih pisama Mihajla Todorovića (komuniste) sekretara beogradske Radničke komore upućenih organima vlasti zbog represalija nad rudarima; interpelacija Đure Đakovića i Mitra Trifunovića u Skupštini u vezi sa progonima rudarskih radnika u toku i poslije generalnog štrajka i husinske bune; originalne potvrde o dodjeljivanju radničke pomoći u Mostaru; protest Đure Đakovića zbog hapšenja Andrije Krajine u Fojnici; letak KPJ protiv Obznane i dr. Posebno ističemo značaj pisma sekretara Centralnog sindikalnog vijeća Jugoslavije Pavla Pavlovića upućeno 10. 9. 1922. Sindikalnoj internacionali u Moskvi kojim traži da se pokrene akcija solidarnosti za spasavanje Jure Keroševića od smrtne kazne i drugi.

Po važnosti bi iza ovih dokumenata došli članci iz »*Glasa slobode*« organa KPJ, koji je sve do zabrane, nakon donošenja Obznane, pratio sve događaje među rudarskim radnicima 1919. i naročito pripreme i tok generalnog štrajka 1920. godine. Pored značaj-

nih partijskih dokumenata i izvještaja iz radničkih centara, posebnu važnost imaju nepotpisani članci Mitra Trifunovića, sekretara Saveza rudarskih radnika, koji je bio idejni organizator i rukovodilac generalnog štrajka rudara. Zbog toga, kompleti »*Glasa slobode*« za 1919. i 1920. godinu predstavljaju osnovni izvor za proučavanje istorije revolucionarnog radničkog pokreta u periodu legalnog djelovanja KPJ.

Poslije Obznane pojavilo se u Jugoslaviji više radničkih listova i svi su pratili suđenje tuzlanskim rudarima i uključili se u akciju solidarnosti za spasavanje Jure Keroševića. Ipak, najveći značaj za nas ima list Nezavisnih radničkih sindikata »*Radničko jedinstvo*«, koji je počeo da izlazi u Sarajevu u februaru 1922. godine i pratio je sve događaje u radničkom pokretu, ali se retrospektivno osvrtao i na generalni štrajk i husinsku bunu. Napisi iz skoro svih radničkih listova korišteni su u izboru i za naš zbornik. To su »*Slobodna riječ*«, »*Radnička štampa*«, »*Borba*«, »*Organizovani radnik*«, »*Radnik*«, »*Radnik — Delavec*« i dr.

Ipak najveći dio građe za Zbornik odabran je iz sačuvanih fondova organa buržoaske vlasti, koji se čuvaju u Arhivu Bosne i Hercegovine. Iako nisu kompletni, fondovi Zemaljske vlade za BiH, Načelstva okruga sarajevskog, Povjerenika ministarstva socijalne politike, Vrhovnog suda za Bosnu i Hercegovinu i dr. omogućili su, izborom relevantne građe, da se dokumentarno rekonstruišu događaji vezani za revolucionarni pokret rudara 1919. i 1920. g. Istraživanje je vršeno i u fondovima Arhiva Jugoslavije, Vojno-istorijskog instituta u Beogradu, Arhiva CK SKJ, Regionalnog arhiva u Tuzli, Muzeja istočne Bosne u Tuzli i nekim drugim institucijama.

Kao što se vidi, iz fondova provenijencije organa tadašnje vlasti odabrani su razni zapisnici i izvještaji sa radničkih skupština, sa pregovora između predstavnika vlasti i radnika, izvještaji okružnih i sreskih načelnika, policijskih i žandarmerijskih organa i sl. Poseban značaj ima sudski spis, odnosno osuda tuzlanskim rudarima u kome se detaljno rekonstruišu svi događaji vezani za generalni štrajk i husinsku bunu. Dokumenti ovakvog porijekla, poznato je, koriste se kritički, jer su pisani uz puno pretjerivanja, tendenciozno, vrlo često sadrže i netačne činjenice, a da i ne pominjemo neobjektivnost zaključaka. Međutim, ako se ovi izvori kritički vrednuju, uporede sa pouzdanijim izvorima i stave u kontekst opštih političkih i socijalno-ekonomskih prilika, istoričaru će izvanredno poslužiti za historiografsku obradu.

Osim navedenih vrsta dokumenata u Zbornik je uvršteno i nekoliko sjećanja učesnika na događaje vezane za generalni štrajk i husinsku bunu, kao i nekoliko fotosa.

Jedna knjiga građe za generalni štrajk i husinsku bunu nije mogla obuhvatiti sve izvore koji se neposredno ili posredno odnose na ove događaje. Ovo što je prezentovano predstavlja izbor, tako da je ostao znatan broj dokumenata koji nisu obuhvaćeni, ali i ovo što je dato omogućuje, uz eventualne dopune, da se rudarski pokret u Bosni i Hercegovini svestrano naučno obradi. Najvažniji cilj ovoga Zbornika i jeste upravo u tome da podstakne takav rad.

2. U pogledu metode prezentacije građe knjiga »*Generalni štrajk rudara BiH i husinska buna 1920*«, razlikuje se od sličnih publikacija. Ovdje je, zbog namjene ove knjige, cjelokupna odabrana građa svrstana po tematici u 8 tematskih poglavlja, što i naučnom radniku i običnom čitaocu ove knjige omogućuje brzo snalaženje u obimnoj materiji. Ovakvo tematski poredana građa predstavlja, u stvari, već gotovu strukturu naučnog rada na temu o generalnom štrajku i husinskoj buni.

U prvom poglavlju odabrani su dokumenti i članci koji govore o socijalno-ekonomskom položaju rudara u 1919. i 1920. godini. Iz teksta raznih tarifnih pravilnika (kolektivnih ugovora), zapisnika sa pregovora radnika i poslodavaca u vezi sa platama, dopisa iz »*Glasa slobode*« o položaju rudarskih radnika i drugih dokumenata može se izvesti zaključak da je ekonomski položaj rudara u 1919. i 1920. godini bio vrlo težak, znatno teži nego 1913. godine. Rudari su, zahvaljujući svojoj organizaciji i visokoj klasnoj svijesti, uspijevali da utiču na poslodavce, (kad je riječ o rudnicima u Bosni i Hercegovini, to je bila država), da bi donekle popravili svoj položaj. Još u prvom tarifnom pravilniku predviđeno je bilo da plate prate porast troškova života, a izvojevana su i neka druga prava: dodaci, besplatni stanovi za jedan broj rudara, konzumi i sl.

Kroz zapisnike o tarifnim pregovorima može se pratiti kako su se predstavnici Saveza rudarskih radnika uporno borili za poboljšanje položaja rudara i kako su uspijevali da prisile državne organe da poštuju odredbe tarifnih sporazuma. Ovome pitanju do sada je nauka poklanjala malo pažnje, pa će odabrana građa, nadamo se, pomoći da se dublje prouči specifičan socijalni i ekonomski položaj rudara, što će doprinijeti i boljem razumijavanju cjelokupnog pokreta rudara u Bosni i Hercegovini.

U drugom poglavlju dati su dokumenti o štrajkovima rudara u 1919. i 1920. godini do generalnog štrajka. Tu su, prije svega, majski štrajkovi u kojima su rudari bili najborbeniji odred, pokazavši punu međusobnu solidarnost. O tim štrajkovima je pisano, ali je od majskih štrajkova 1919. do generalnog štrajka 1920. bilo čitav niz štrajkova rudara o kojima se malo znalo. Hronološka prezentacija dokumenata u ovome poglavlju navodi na zaključak da

je tarifni pokret rudara bio trajan i da je generalni štrajk i husinska buna 1920. samo nastavala te uporne borbe rudara za bolje uslove života.

Treće poglavlje odnosi se na generalni štrajk u decembru 1920. Najiscrpnije podatke i ocjene o generalnom štrajku rudara Bosne i Hercegovine dao je »*Glas slobode*«, prateći zahtjeve Saveza rudarskih radnika da se koriguju plate prema porastu troškova života, kako je to kolektivnim ugovorom bilo predviđeno i upozoravajući Zemaljsku vladu na posljedice njenog stava. Iz dokumenata se vidi da je štrajk brižljivo pripreman, ne samo u Kreki nego i u drugim rudnicima i da ga je organizovala KPJ za Bosnu i Hercegovinu preko Saveza rudarskih radnika.

Iz dokumenata se ne vidi da li je postojala direktna veza između štrajka slovenačkih i bosansko-hercegovačkih rudara, što bi trebalo dalje istraživati.

Četvrto poglavlje sadrži dokumente i članke o progonima rudara, zbog učesća u generalnom štrajku. Ti progoni su počeli ukazom jugoslovenske vlade o militarizaciji rudnika, deložiranjem rudara iz državnih stanova, otpuštanjem sa posla, protjerivanjem u mjesto rođenja, ili van granica Bosne i Hercegovine, hapšenjem i sl. »*Glas slobode*« je do posljednjeg broja, tj. 29. 12. 1920. oštro upozoravao na brutalne postupke vlasti.

Prave razmjere represalija mogle su se saznati iz interpelacije grupe komunističkih poslanika u skupštini, na čelu sa Đurom Đakovićem i Mitrom Trifunovićem. U ovom poglavlju su i tekstovi nekoliko originalnih dokumenata iz Mostara i Sarajeva koji govore o solidarnosti rudara u ovome štrajku, što je još više došlo do izražaja u husinskoj buni.

U petom poglavlju dati su dokumenti i sjećanja koja se odnose na husinsku bunu. Tu je nekoliko telegrama i pisama načelnika okruga Grudića upućenih Zemaljskoj vladi i obratno, sjećanja četvorice učesnika i, kao najiscrpnije, materijal o saslušanju mještana Husina i drugih sela. Ipak najviše podataka za događaje vezane za husinsku bunu naći će se u sudskoj presudi protiv okrivljenih rudara sa Jurom Keroševićem na čelu, gdje je do detalja opisana aktivnost svakog optuženog u toku husinske bune. Ovaj dokument služio je do sada kao osnovni izvor za obradu husinske bune.

Jedan, relativno uži izbor dokumenata o djelatnosti KPJ, sindikata i Saveza rudarskih radnika sačinjava šesto poglavlje. Iz djelatnosti KPJ odabrani su samo oni izvori ili članci iz »*Glasu slobode*«

de« koji se tiču života i borbe rudara, iz čega se može zaključiti da je KPJ stajala iza svih akcija rudara i rukovođila njima. U naučnoj obradi biće potrebno koristiti se i drugim, neobjavljenim dokumentima o KPJ, a naročito »Glasom slobode« koji je bio njen organ. Kao što smo naveli, arhiva Saveza rudarskih radnika uništena je nakon Obznane, pa su zato prezentovani izvještaji predstavnika vlasti koji su prisustvovali svim skupštinama rudara. Iako jednostrano pisani, i ovi izvještaji daju sliku atmosfere na tim skupovima i svjedoče o revolucionarnoj aktivnosti Saveza.

U sedmom poglavlju — sudski proces tuzlanskim rudarima 1922. godine, centralno mjesto zauzima presuda optuženim tuzlanskim rudarima. Ovaj dokumenat značajan je, ne samo zbog činjenica koje sadrži, nego i kao svjedočanstvo o pristrasnosti buržoaskog suda, koji je na svaki način htio da izvrši justifikaciju nad Jurrom Keroševićem, služeći se lažnim izjavama svjedoka.

I neki radnički listovi pratili su suđenje i stavljali se na stranu rudara, ali svi napisi o tome nisu mogli biti uzeti u zbirku.

Posljednje, osmo poglavlje sadrži 31 dokumenat i napis iz štampe koji ilustruju širinu međunarodne akcije proletarijata za spasavanje Jure Keroševića od smrtne kazne. Ovakvih napisa ima još znatan broj i svi oni, pored apela za oslobođenje Jure Keroševića, sadrže i osvrt na povod i tok generalnog štrajka i husinske bune.

Ova zbirka izvora nije iz razumljivih razloga mogla obuhvatiti sve što se odnosi na njen naslov, ali uprkos tome pruža istoričaru mogućnost da, uz eventualna manja dopunska istraživanja, svestrano naučno obradi temu generalni štrajk i husinska buna.

Pri izboru dokumenata vodilo se računa da se, osim za tuzlanski bazen, o čemu je do sada s obzirom na husinsku bunu najviše pisano, detaljno istraže i prezentuju dokumenti koji se odnose na pokret rudara u drugim rudarskim centrima (Mostar, Banjaluka, Kakanj, Breza, Vareš i dr.). U tome se uspjelo, jer odabrani dokumenti govore da je generalni štrajk bio jedinstvena dobro povezana akcija rudara BiH, pri čemu je došla do izražaja njihova puna solidarnost.

Odabrana građa omogućuje da se i prigodni tekstovi za Dan rudara, gdje se najviše do sada govorilo o husinskoj buni i to kao događaju izdvojenom iz istorijskog konteksta, šire i objektivnije koncipiraju. Nadamo se da će ova knjiga građe naići na interesovanje vaspitno-obrazovnih ustanova gdje se legenda o husinskoj buni brižljivo njeguje, zatim u raznim omladinskim organizacijama, a posebno kod rudara.

**DIE QUELLEN FÜR DIE ERFORSCHUNG DER BEWEGUNG IN
BOSNIEN UND DER HERZEGOWINA 1919. , 1920.**

Das Buch »Der Generalstreik der Bergleute von Bosnien der Herzegowina und der Aufstand in Husino im Jahre 1920.« entstand auf Grund einer Auswahl der Dokumenten (der Landesregierung für Bosnien und die Herzegowina der Kreis — und Bezirksämter, auch der Gerichts — und Polizeiorgane) als auch auf Grund von den Artikeln aus der Presse, vorwiegend aus der Arbeiterpresse. Thematisch ist es in acht Abschnitte geteilt und umfasst die Dokumente von der Bewegung der Bergleute vom Beginn des Königreiches Jugoslawien bis zum Ende 1920.

Von der Presse ist »Die Stimme der Freiheit«, das Organ der kommunistischen Partei Jugoslawiens und »Die Arbeitereinheit«, das Organ der unabhängigen Arbeitersyndikate am meisten benutzt worden. Die Forschungsarbeiten wurden in fünf archivalischen Anstalten und in einigen Museen und Bibliotheken unternommen. Als Beilage wurde noch ein Verzeichnis der bibliographischen Unterlagen vom Aufstand in Husino beigefügt.